

Мокрицька І. Я.

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ ЗА НОВИМ КК УКРАЇНИ

Стаття присвячена розглядові обставин, які виключають злочинність діяння за новим Кримінальним кодексом України 2001 року, в порівнянні з Кримінальним кодексом 1960 року (в якому можна відшукати лише три обставини з восьми).

У новому Кримінальному кодексі України розширено перелік обставин, що виключають злочинність діяння.

Визначення поняття «необхідної оборони» в ст. 36 КК України наводиться ширшим, ніж у ст. 15 старого Кримінального кодексу. Так, необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, саме *необхідної і достатньої в даній обстановці* для негайного відвернення чи припинення посягання, і за умови, *якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони*. Такі уточнення сприяють глибшому розумінню такого поняття, як «необхідна оборона». Але різниця також полягає і в тому, що ч. 3 ст. 15 старого КК 1960 року була дещо деталізована і закріплена в ст. 36 нового КК України як окремі частини цієї статті, зокрема чч. 4 і 5.

Ст. 37 закріплює абсолютно нову норму Кримінального кодексу. Уявна оборона має місце тоді, коли особа під впливом дій іншої особи або осіб та особливостей ситуації, в якій вчинено ці дії, помилково вважає, що існує реальна загроза вчинення суспільно небезпечного посягання, і, як результат, заподіює шкоду з хибною думкою, що перебуває у стані необхідної оборони.

Ч. 4 ст. 37 встановлює, що у випадках, коли особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати факт відсутності реального суспільно небезпечного посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння шкоди через необережність.

Третьою обставиною, що виключає злочинність діяння, є затримання особи, яка вчинила злочин, закріплене ст. 38 нового КК України. Ст. 38 КК України передбачає, що дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставляння її відповідним

органам влади, не визнаються злочинними, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання. Затримання особи, яка вчинила злочин, означає позбавлення її можливості вільного пересування та вчинення певних дій, насамперед спрямованих на зникнення з місця вчинення злочину.

Перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, визнається умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставині затримання злочинця.

За старим КК 1960 р. аналогом даної статті може стати ч. 5 ст. 15, в якій все це викладено набагато стисліше, що не дає можливості остаточно правильно зрозуміти таку обставину, як затримання особи, яка вчинила злочин.

Не новою обставиною, що виключає злочинність діяння, є і крайня необхідність, закріплена в ст. 39 Кримінального кодексу України 2001 р. (за старим КК — це ст. 16). Новелою, раніше невідомою вітчизняному кримінальному законодавству, в ст. 39 є ч. 2, що містить поняття перевищення меж крайньої необхідності. Перевищенням меж крайньої необхідності може вважатись конкретний випадок, якщо: 1) в ситуації, в якій було заподіяно шкоду, наявні ознаки стану крайньої необхідності; 2) заподіяна шкода є більш значною, ніж та, яку особі, що діяла у стані крайньої необхідності, вдалося відвернути; 3) шкоду заподіяно внаслідок умисних дій особи; 4) шкоду заподіяно правоохоронюваним інтересам. Також ч. 3 даної статті передбачено ситуації, коли перевищення меж крайньої необхідності не вважається злочином і не має своїм наслідком кримінальну відповідальність особи. Абсолютно новою обставиною, що виключає злочинність діяння, є також і дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, тобто застосування щодо особи фізичного насильства з метою примушення її до вчинення або невчинення певних протиправних дій всупереч її волі, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками (ст. 40 КК України 2001 р.). Питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного примусу, внаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми діями, а також психічного примусу, тобто впливу на психіку особи з метою змусити її всупереч її волі вчинити або утриматись від вчинення певних протиправних дій, вирішується за правилами крайньої необхідності, а фізичний чи психічний примус у даному разі є вираженням небезпеки.

Дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження, також є новелою серед обставин, які виключають злочинність діяння, і визнається правомірною. Всі положення щодо цієї обставини визначає ст. 41 КК України. Так, ч. 2 даної статті закріплює, що наказ або розпорядження є законними, якщо вони віддані відповідною особою в належному порядку й в межах її повноважень і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Частини ж 3 та 4 ст. 41 є безпосередньою реалізацією в кримінальному законодавстві положень ст. 60 Конституції України, а саме: не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка відмовилася виконувати явно злочинний наказ або розпорядження; особа, що виконала явно злочинний наказ або розпорядження, за діяння, вчинені з метою виконання такого наказу або розпорядження, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах. Потрібно зауважити, що у певних випадках за виконання злочинного наказу відповідальність несе не його виконавець, а особа, яка віддала такий наказ. Це має місце тоді, коли особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати злочинного характеру наказу чи розпорядження. За таких обставин у її ставленні до вчиненого відсутня вина. Особа ж, яка віддала злочинний наказ, несе за це кримінальну відповідальність як виконавець, а у випадках віддання явно злочинного наказу, коли безпосередній виконавець наказу також підлягає кримінальній відповідальності, — як організатор злочину.

Відповідно до ст. 42 ще однією обставиною, що виключає злочинність діяння, є діяння, пов'язане з ризиком. Поява цієї статті у КК України зумовлена необхідністю надати статус правомірним діянням, здійснюваним для отримання суспільної користі, але пов'язаним з ризиком заподіяння шкоди у разі їх вчинення. Отже, як визначає дана стаття, не є злочином діяння, яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети.

І завершує розділ VIII нового Кримінального кодексу України ст. 43, яка встановлює умови, за яких заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, визнається правомірним.

Ч. 3 ст. 43 встановлює пільгові правила призначення покарання особі, яка, виконуючи

спеціальне завдання, вчинила злочин, зазначений у ч. 2 ст. 43 КК України: особа не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а покарання у вигляді позбавлення волі не може бути призначене їй на строк, більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин. Причому ці пільги щодо розміру покарання діють лише за наявності перелічених вище чотирьох умов.

Так, розглянувши всі вісім обставин, що ви-

ключають злочинність діяння за новим КК України (2001 р.), порівняно з Кримінальним кодексом 1960 р. (в якому можна відшукати лише три обставини з восьми), можна сміливо стверджувати, що принаймні даний розділ нового КК України відображає досягнення сучасної науки кримінального права, ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права, утверджує принцип гуманізму та законності.

I. J. Mobytska

CIRCUMSTANCES, WHICH ELIMINATE CRIMINAL OF THE ACT

This article is devoted to the circumstance, which eliminate criminal of the act by the new Criminal code of Ukraine 2001 in comparison with Criminal code of Ukraine 1960 (in which could find only three of eight).